

Edice hudebních památek

(Jana Spáčilová, aktualizace 9/2008)

Kritická edice obsahuje:

- 1) předmluvu (úvodní studii),
- 2) vlastní notový text,
- 3) vydavatelskou (ediční) zprávu.

Ediční zpráva obsahuje:

- 1) vydavatelskou poznámku (vysvětlení vlastních edičních zásad a zdůvodnění postupu práce), event. poznámku k instrumentaci a interpretaci
- 2) popis pramenů
- 3) revizní zprávu neboli seznam různočtení (v tabulce) včetně seznamu zkratk

Samostatnou kapitolu popisu pramene představuje **katalogizační záznam**.

Jeho součástí je také **notový incipit**.

Předmluva.....	2
Notový text.....	2
Ediční zpráva.....	2
1) Popis pramenné základny	2
2) Popis pramene	3
3) Revizní zpráva (seznam různočtení)	4
Katalogizační záznam a incipit	5
Notový incipit.....	7

Předmluva

Předmluva by měla být hutnou studií o skladateli a předkládané skladbě formou **textu**.

Uvádí údaje o autorovi, tedy data narození a úmrtí, stručný životopis, skutečnosti, které mají vztah k vydávanému dílu.

Dále je třeba uvést veškeré informace o skladbě, mezi něž patří hlavně provenience a datace skladby.

Předmluva by měla obsahovat také analýzu skladby (popis částí, sazba, tónina apod.) a její zařazení do kontextu doby a autorovy tvorby.

Notový text

Text kritické edice je přesným přepisem pramene, kde musí být všechny dodatky a opravy **náležitě označeny**. Pro označení doplňků a oprav se užívá kurzíva, menší typ písma (zvláště u posuvek) a hranaté závorky [...]. Doplňovanou artikulaci označujeme **čárkovanými obloučky**. Při používání těchto značek je třeba dbát na pohodlnou čitelnost notového textu. Zásahy, které nelze na první pohled poznat z notového textu, musí být uvedeny v kritické zprávě.

Notový text přepisujeme podle **Zásad pro spartování skladeb 17. a 18. století**.

Na začátku partitury se občas uvádí původní klíčování hlasů. Pokud je skladba psána jiným než moderním notopisem (např. menzurální notací) uvádí se incipit. V edicích vokální hudby se uvádí tónový rozsah hlasů.

Ediční zpráva

1) Popis pramenné základny

Určení dalších pramenů:

Pro kritickou edici je nutno shromáždit veškeré relevantní prameny vydávaného díla. O relevantnosti pramenů rozhoduje především jejich datace a provenience. Hierarchie pramenů (tedy to, které z nich se do vytváření edice zahrnou a které ne, který z nich bude považován za primární, zda např. autograf nebo tzv. „znění poslední ruky“) představuje zvláštní okruh problémů, které je nunto řešit případ od případu.

Existenci dalších pramenů zjistíme pomocí katalogů:

Katalog RISM A/II zaznamenává veškeré hudební rukopisné prameny ve světových hudebních knihovnách. Vytváří se postupně, každý rok se vydává doplněné vydání na CD-ROM. Přístupné v Národní knihovně Praha na z univerzitní sítě na <http://biblioline.nisc.com/scripts/login.dll>.

Katalog RISM A/I zaznamenává prameny tištěné, vydán v knižní podobě, uložen v knihovně ÚHV.

Souborný hudební katalog zaznamenává české prameny, je lístkový, přístupný v Hudebním oddělení Národní knihovny (je možno též požádat pracovníky knihovny o rešerši).

Naskenované lístky jsou dostupné z <http://katif.nkp.cz/Katalogy.aspx>

Po seznamu a popisu pramenů (viz: **popis pramene**) by mělo následovat určení jejich **filiace** (vzájemná závislost), kterou znázorňuje tzv. „stemma“ (diagram ukazující vzájemné vztahy pramenů, používá se zvláště v edicích starší hudby).

2) **Popis pramene**

Popis pramene musí být vytvořen tak, aby dovolil uživateli představit si pramen ve všech jeho aspektech (přirovnání: popisování skutečnosti nevidomému).

Popis pramene obsahuje:

- 1) Doslovný opis titulního listu
- 2) Popis hudebniny – rozměry, materiál, stav, poznámky na obalu
- 3) Popis jednotlivých partů
- 4) Opisovači, písářské zkoušky
- 5) Filigrány

Doslovný opis titulního listu. Je třeba zaznačit rozložení do řádků, jednotlivé / řádky / se značí / tímto / způsobem, / tedy / lomenou závorkou (s mezerou před a za). Pokud je některé slovo napsáno neobvyklým způsobem, napíše se za ně [!] nebo[sic!] (= tak!).

Pokud rozepisujeme zkratky, musí být náš text v hranatých závorkách.

Popis hudebniny

Rozměry: výška x šířka v mm. Pokud je podélný formát, značí se q. (např. 240x305 q).

Materiál: papír, kvalita papíru

Stav: zda nese znaky opotřebení

Poznámky na obalu:

Používáme formulace: „Na titulním listě vlevo nahoře tužkou..... V dolní části uprostřed razítko.... Perem..., stejný inkoust. Na poslední straně v levém horním rohu .....“

Titulní list často obsahuje údaj o majiteli hudebniny či písáři, nezaměňovat s autorem skladby. Údaj o majiteli se značí různými zkratkami, např. „Ex part.“, „Ex rebus“ [Ex partibus = doslova z partů, tedy z hudební sbírky], „Ex p.“ [Ex possessione = z majetku], „Emit“ [zakoupil], „Dono a“ [darováno kým], „Procuravit“, „obtulit“ a příslušné zkratky [= obstaral]. Písář bývá také často uveden na konci jednotlivých partů, které opsal.

Na obalu jsou někdy uvedena data provedení, nejčastěji na zadní straně. Zde je třeba znát starší způsob označování měsíců, např. 10. 8bre není 10.8., ale 10. octobre, tedy 10.10. Datum je někdy uvedeno ve formátu 17 ½ 37, kde první a poslední dvojčíslí označuje rok a uprostřed je zlomkem uvedeno datum.

Popis jednotlivých partů:

Název partu, kolik má stran, jsou-li v něm doplňky či opravy tužkou nebo perem (znamení toho, že se z partu skutečně hrálo).

Někdy se uvádí počet notových osnov na papíru.

Opisovači

Jména opisovačů bývají uvedena na koncích jednotlivých partů společně s datem opisu. Někdy je možno ztotožnit opisovače s majitelem hudebniny. Katalog opisovačů – MZM. Datum a původce opisu může významně napomoci dataci a provenienci hudebniny.

Písařské zkoušky (Schriftproben)

Písařské zkoušky jsou významnou pomůckou k určení opisovače. Jde o faksimile jednak větší části notového textu, jednak o zachycení jednotlivých znaků – především klíčů a pomlk, v nichž se nejvíce projevuje osobitý styl písaře.

U rukopisných partitur je třeba sledovat počet a číslování tzv. „opisovačských složek“, je uvedeno většinou v levém horním rohu jednotlivých „svazečků“.

Dále je třeba sledovat druhy použitých písařských pomůcek (barva inkoustu).

Filigrán (vodoznak) je znak, písmeno či soubor znaků a písmen viditelný v papíru proti světlu. Lze podle něj určit výrobce papíru a proto je významnou pomůckou pro určení datace a provenience hudebniny. Popis, překreslení a určení filigránů bývají součástí kvalitní edice hudebniny.

Překreslení filigránu: je třeba zaznamenat také viditelné rastrové čáry. Zakreslujeme pouze to, co skutečně vidíme. Filigrán je možno doplnit z jiných listů, kde je lépe vidět. Je třeba zaznamenat jeho umístění na papíru: je-li uprostřed stránky, popsat kde se nachází; je-li na okraji stránky, zaznamenat čárkovaně kudy prochází řez.

Literatura:

Zuman, František: Papír. Historie řemesla a výrobní techniky. Příloha časopisu Papír a celulózka, Praha 1983.

Zuman, František: České filigrány XVIII. století

Zuman, František: České filigrány 1. polovice XIX. století

Eineder, Georg: The Ancient Paper-Mills of the Former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks, Hilversum 1960.

Flodr: Úvod do filigranologie. Brno 1974

Popis tisku

Vydavatel je uveden na titulním listě. Číslo plotny je uvedeno na stránce dole uprostřed.

Součástí tisku bývá vydavatelský katalog (seznam vydaných titulů), často na partu 1. houslí.

Pomocí vydavatelského katalogu lze zjistit dataci hudebniny.

Literatura:

Deutsch, O. E.: Musikverlags Numern

Katalogy jednotlivých vydavatelů (Schott, Bärenreiter apod.)

3) Revizní zpráva (seznam různočtení)

V revizní zprávě jsou vyčísleny **veškeré zásahy** do vydávaného textu a jejich odůvodnění.

Kompletní seznam zásahů a různočtení se předkládá formou tabulky, zásahy **nejsou** dále slovně komentovány:

Příklad:

pramen	část	hlas	takt / znak	znění v prameni	znění v edici	poznámka
I.	Kyrie	Vno I.	4/5	h ¹	c ²	
CZ-Pu	Adagio	Ob	67/12	čtvrt'ová	osminová	

Pokud je zásahů více (u delších skladeb a více pramenů), uvádí se více tabulek pro jednotlivé aspekty hudební skladby:

1. označení hlasů a klíče
2. označení menzury a taktů
3. předznamenání a posuvky
4. výšky a délky not
5. ligatury (v menzurální notaci)
6. text

Pokud se srovnává více pramenů, je možno zvolit způsob označování:

Znaménko x označuje přítomnost popsánoho jevu v prameni, znaménko – nepřítomnost.

Příklad:

část	hlas	takt / znak	znění v prameni	CZ-Pu	CZ-Bm	A-Wn	I-Bc
Kyrie	Vno I.	4 / 3	c ²	x	x	x	-
Adagio	Ob	67 / 2	čtvrt'ová	x	-	-	-

Pramen: uvádí se vlastní zkratka nebo pořadové číslo, pod nímž je pramen popisován (I., II., III.), někdy také zkratka knihovny (CZ-KR) nebo obecně užívaná zkratka pramene (Ba).

Zkratky knihoven podle katalogu RISM, ne NEW GROVE!

Hlas: zkratky podle Pokynů ke katalogizaci hudebnin (O. Pulkert)

Katalogizační záznam a incipit

Katalogizační záznam představuje podkapitolu popisu pramene. Zachycuje nejdůležitější informace o hudebnině. Vytváří se buď elektronicky nebo na kartotéční lístek. Každý katalog má své zásady, následující přehled uvádí nejdůležitější z nich.

Katalogizační záznam by měl obsahovat:

1) záhlaví:

Jméno autora (životní data) – stručný název – signaturu – poznámku o uložení hudebniny

2) doslovný opis titulního listu

3) popis hudebniny

4) notový incipit

5) poznámku

Literatura:

Pulkert, Oldřich: Pokyny ke katalogizaci hudebnin, Praha 1966.

Nejdůležitější hudební katalogy rukopisů:

RISM – řada A II, internetová databáze, dostupná na CD, pravidelně aktualizovaná
Souborný hudební katalog (SHK) – lístkový katalog dostupný v Národní knihovně, hudební oddělení.

Vytvoření záhlaví – určení jména autora:

Autor musí být uveden v lexikálním tvaru. V závorce by měla být uvedena životní data. Pokud není možno určit jméno autora přesně (chybí křestní jméno, na titulním listě jsou pouze iniciály nebo pseudonym, skladba je uvedena jako anonymní apod.), jsou všechny tyto údaje uvedeny v hranatých závorkách [ ]. Zvláště je třeba předejít záměně s jiným autorem se stejným příjmením!

Určování anonymních nebo nesprávně určených skladeb je možné pomocí tematického katalogu autora, incipitového katalogu RISM nebo SHK.

Pozor: na titulním listě, zvláště pokud jde o latinskou chrámovou hudbu, je jméno autora uvedeno často v ablativu, např. „Authore Josepho Guretzky“ (křestní jméno tedy není „Josepho“ ale „Josephus“!!!).

Doslovný opis titulního listu. Je třeba zaznačit rozložení do řádků, jednotlivé / řádky / se značí / tímto / způsobem, / tedy / lomenou závorkou (s mezerou před a za). Pokud je některé slovo napsáno neobvyklým způsobem, napíše se za ně [!] nebo[sic!] (= tak!). Pokud rozepisujeme zkratky, musí být náš text v hranatých závorkách.

Popis hudebniny

Rozměry: výška x šířka v mm. Pokud je podélný formát, značí se q. (např. 240x305 q).

Materiál: papír, kvalita papíru

Stav: zda nese znaky opotřebení

Poznámky na obalu:

Používáme formulace: „Na titulním listě vlevo nahoře tužkou..... V dolní části uprostřed razítko.... Perem..., stejný inkoust. Na poslední straně v levém horním rohu .....“

Titulní list často obsahuje údaj o majiteli hudebniny či písáři, nezaměňovat s autorem skladby. Údaj o majiteli se značí různými zkratkami, např. „Ex part.“, „Ex rebus“ [Ex partibus = doslova z partů, tedy z hudební sbírky], „Ex p.“ [Ex possessione = z majetku], „Emit“ [zakoupil], „Dono a“ [darováno kým], „Procuravit“, „obtulit“ a příslušné zkratky [= obstaral]. Písař bývá také často uveden na konci jednotlivých partů, které opsal.

Na obalu jsou někdy uvedena data provedení, nejčastěji na zadní straně. Zde je třeba znát starší způsob označování měsíců, např. 10. 8bre není 10.8., ale 10. octobre, tedy 10.10. Datum je někdy uvedeno ve formátu 17 ½ 37, kde první a poslední dvojčíslí označuje rok a uprostřed je zlomkem uvedeno datum.

Základní pojmy:

Ms. = manuscript, rukopis. Další zkratky: man., hndsch. (Handschrift) apod.

Autograf je vlastnoruční zápis skladatele.

Tisk má zvláštní katalogizační pravidla, viz dále.

Popis reálného stavu hudebniny a jednotlivých hlasů. Hlasy: smíšený sbor = CATB, Vno I, Vno II atd. Zkratky nástrojů normalizovány. Píše se reálný stav, který se může lišit od údajů

na titulním listu, chybějící nástroje jsou uvedeny v poznámce. Dva nástroje v jednom partu: Ob 1+2. Pořadí:

1. zpěvní hlas (hlasy), sólový nástroj
2. první housle, druhé housle, viola
3. dechové nástroje od vyšších k nižším, nejdříve dřeva, potom žestě
4. tympány
5. bas: basso, violone, cembalo, organo.

Počet stránek jednotlivých partů: 1, 1, 1, 2, 1 f. Tři party prvních houslí: 10+10+10.

Folio (f.) = list, Pagina (p.) = stránka, Recto = přímá, Verso = obrácená stránka (pomůcka: „inverze“).

Celkový počet stránek: 28+2 f. (=28 folií a 2 jako obal). Velký list přeložený se počítá jako dva. Volný nepopsaný list: 28, 1, 2.

Pokud není opisovač podepsán, je třeba uvést údaje o opisovačích (DS = deskribent, opisovač. 3 DS = tři písarské ruce).

Datace. Pokud není možno určit přesně, píše se c. .... (= circa), před ....., po .... apod. Mnohdy jsou na hudebnině údaje, které ji pomohou datovat (údaje o majitelích, data provedení, filigrán).

Notový incipit

Incipit je jedním z nejdůležitějších vodítek při katalogizaci hudebniny. Je to smysluplná fráze vedoucího hlasu (nejčastěji prvních houslí), musí mít nejméně 10 znaků.

Musí být uvedeny tyto informace: takt, tónina, dynamika, údaj o příslušném hlasu nebo nástroji (většinou zkratkou, viz Pulkert), text.

Pokud se jedná o skladbu se zpěvním hlasem, který nastupuje až po předešlé, uvede se incipit předešlé a za dvojčárkou incipit zpěvního hlasu s udáním taktu nástupu, a to v této formě: „t. 11“, což znamená „takt číslo 11“.

Incipity přepisujeme do moderních klíčů. Pokud je vedoucí hlas notován v jiném klíči, uvádí se tento klíč v některých katalozích v hranatých závorkách [ ] před klíč, v němž píšeme incipit.

Umístění informací:

Tempo, po incipitu instrumentálního doprovodu takt v němž začíná zpěv (t. 11)

Zkratka nástroje, zpěvního hlasu, dynamika, text

Ukázka soupisu incipitů árií z opery:

Medea Riconosciuta

Atto Secondo

Aria I. (s. 6 – 10)

Andante t. 3 Enotea

Violini Unissoni

Se in-fe-del gia fu il tuo a - mo - re.

Aria II. (s. 14 – 24)

t. 36 Climaco

Violini Unissoni

Mi fan guer-ra due pen - sie - ri am-bo fie - ri.